

35

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY
AUG 19 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

AUG 2 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III св. 5-6

к 3:5/6

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Из новије акцентуације (II)	149
2. М. С.: Облици допуне уз глагол <i>лагати</i>	154
3. В. М. Мићовић: О неким стручним називима	160
4. Ј. Радуловић: Још о подизању културе нашег књижевног језика .	171
5. Иван Поповић: О употреби акузатива енклитичких личних заме- ница уз предлоге	187
6. И. Грицкаш: О једном случају мешања свеза <i>да</i> и <i>што</i>	196
7. Св. Марковић: <i>Цео</i> и <i>читав</i>	208
8. Језичке поуке	217

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука и Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О НЕКИМ СТРУЧНИМ НАЗИВИМА

— Наставак¹⁾ —

15. — *Међа, граница*. — Неки писци који не знају да су Немци узели од нас реч граница и направили своју реч Grenze, почели су, место досадашњег термина у математици *граница* (горња, доња граница, у границама итд.), да употребљавају реч *међа*. Не упуштајући се у донекле диференцирано значање ових двају синонима, по нашем мишљењу овде треба и даље задржати раније усвојени и одомаћени термин *граница*, а поготову кад је та реч наша и сваком разумљива.

16. — *Пренети, преносиши* (на ординату, апсцису..., по ординати, по апсциси), *нанети, наносиши* (на апсцису...). Прве речи су усвојене као математички термин и исправне су и са језичке стране. Чист је германизам у том смислу употребљавати глаголе *нанети* и *наносиши* (auf der Abzisse, auf der Ordinate auftragen), који у нашем језику друго значе.

17. — *Знак, предзнак*. — Код нас је у математици усвојено само — *знак* (нем. Vorzeichen, фр. signe, енгл. sign, руски знак), па се каже позитивни (плус, више) и негативни (минус, мање) знак. Неки писци у новије време пишу *предзнак* превodeћи буквално немачку реч Vorzeichen, мада се ни у Поповићеву ни у Ристић-Кангрину речнику ова кованица и не помиње. Стога треба задржати ранији термин *знак*.

18. — *Нулши, нулшни, нулски*. — По угледу на формирање бројева, од *нула* је направљен адјектив *нулши* као: четврти, пети, стоти, а можда је узет и из чешког (nulový); од речи *нула* као именице придев је *нулски*. Сувишан

¹⁾ Н. Језик II, н. с., 265—279 (1951).

је облик *нулџни*, јер је не само тежак за изговор него се такви двоструки адјективни наставци граде обично или кад је од именице тешко извести придев или у нарочитим случајевима. Слично је од *т* (ем), *п* (ен) ... направљено *емџи*, *енџи* (енти степен, енти корен), а може бити да је то учињено и по угледу на немачке облике (*ente...*).

19. — *Крива, кривуља*. — Место *крива* (*права, коса, водоравна, усђравна...*) *линија* (дуж...) употребљава се поименичени адјектив¹⁾ *крѣвѣ* (*прѣва* итд.). Шулек је увео назив *кривуља*, и то само за криву линију. Наставак *-уља* продуктиван је у народу још једино при грађењу имена крава, изведених чешће од придева него од именице: *плавуља, мркуља, сивуља, рисуља, барнуља, шаруља, пешуља, средуља, срднуља, белуља, срмуља, медуља, цвешуља, џалуља...* *Кривуља*, према ARj., значи нешто криво само у особитим значењима: *кривуља смоква* (врста смокве на Брачу), *кривуља удица* (крива удица на Брачу), *кривуља* — врста винове лозе белог грожђа.

Када се у народу употреби реч *кривуља* за нешто што је криво (напр. за косу), онда има више презриво (пејоративно) значење (синоними су: *кривача, кривадак, кривуљак, кривак*). Стога у математици треба задржати једино називе: *крѣвѣ, прѣва*, итд.

20. — *Цифра, бројка*. — Реч *цифра* интернационална је реч (н. латински *cifra*, тал. *cifra*, фр. *chiffre*, енгл. *cipher*, нем. *Ziffer*, руски *цифра*), и у нашем језику употребљава се за ознаку броја, а у неким језицима има и других значења. У новије време направљена је реч *бројка* и употребљава се у значењу броја и цифре. Т. Маретић (у Језичном савјетнику) каже да та реч може „поднијети“, на шта Љ. Стојановић²⁾ с правом каже: „*Бројка* стоји према *број* као *вршка* према *врша, зверка-звер, кокошка-кокош, шрунка-шрун, лиска-лист* итд., и давати јој значење цифре сасвим је самовољно. Ако би се тако узело, онда *бројчана* вредност, *бројчано* су јаки,

¹⁾ Такви поименичени придеви су напр.: *млѣдѣ* (невеста), *стѣрѣ* (стара жена, старица); Француска (Француска земља), Швајцарска (Швајцарска земља) итд.

²⁾ В. Наш језик IV, 276 (1936).

не ваља, јер цифра нема вредности, није број, већ само знак за број (као слово за глас), већ ваља рећи *бројна* вредност, *бројно* су јаки, јаки бројем. Кад *бројан* само то значи, не разумем како му се може дати значење *zahlreich*. Што има за то потврде у Rj. JАk. из старих писаца, не значи да га треба и примити, јер и стари писци (нарочито писци речника) *грешили су као и данашњи*“.

Од речи *цифра* изведени су правилно називи *једноцифрен*, *двоцифрен*, *троцифрен*,... *вишечифрен број*. У вези с тим треба напоменути да се логаритамске таблице у којима се наводе мантисе с 4, 5, 6... децимала означавају као логаритамске таблице с четири, пет, шест... децимала („децималних места“) или краће *четвороцифрене*, *петоцифрене*, *шестоцифрене логаритамске... таблице*, јер се тамо стварно наводе бројеви са 4, 5, 6... цифара које претстављају мантисе. У немачком језику такве таблице се називају *vier-, fünfziffrige* или још *vier-, fünfstellige Logarithmentafel*, па у најновије време и неки наши писци, превodeћи буквално овај други термин, кажу „четворомесне, петомесне, шестомесне логаритамске таблице“. Ови изрази код нас ништа не значе, те стога и даље треба употребљавати раније исправне термине.¹⁾

21. — *Инжињер*, *инжењер*. — Данас се углавном чују и пишу само ова два облика (ређе *инжинир*, а у народу се погдегде чује *инџилир*, *инџилијер*); Вук има (Pj.) *инџинир* (*Ingenieur*, *Geoineter*). Они који пишу *инжењер* држе се писања те речи у немачком (*Ingenieur*), а Немци су опет позајмили ту реч од Француза (*ingénieur*). Први облик је обичнији и лакши за изговор, па и они који пишу *инжењер* кажу у говору *инжињер*, те зато ову реч у овом облику треба дефинитивно усвојити, као што је то у два маха поменуто у Нашем језику.²⁾ Иначе су оба облика подједнако удаљена од изговора у француском (*ingénieur*) или енглеском (*engineer*).

¹⁾ У математици се употребљавају изрази: *децимал* и *децимално* (*десетно*) *место* у истом значењу мада је први израз чешћи од другог. Али и у другом изразу тежина је на одредници *децималан* а не на *место*, па би се у овом случају могло једино рећи *четвородецималне*, *петодецималне логаритамске таблице*.

²⁾ Н. језик II, 253 (1934); V, 234 (1937).

22. — *Жиџа, жиџарице*. — У Н. језику¹⁾ писано је опширније да *жиџарица* никако не може значити жито у смислу цереалија, већ једино: а) жену која се бави житом (која га, напр., продаје), б) машину за жито и в) лађу којом се превози жито (Вук). Међутим ову реч и даље употребљавају, не само писци пољопривредних књига и листова већ и писци уџбеника за основне школе. Овде имамо парадоксалну ствар да се деца уче кварењу језика и појмова преко школе, те да реч *жиџа* (озима, јара, стрна) замењују речју *жиџарице*, која код те деце сасвим друго значи!

Раније су неки писци употребљавали и страну реч *цереалије* у смислу жита (*Getreidearten*). Било нашу народну реч било ову страну треба увести као стручни термин, а реч *жиџарица* задржати за значења која она стварно и има.

23. — *Галвански елеменаш, сџуб*. — Галвански елеменат, тако назван по чувеном талијанском природњаку Галванију (1737—1798), као што је познато из физике, означава систем у коме се хемиска енергија претвара у електричну енергију. Тих елемената има различних, и названи су било по имену проналазача (*Волшин, Данијелов, Лекланшеов*, итд.), било по некој њиховој специфичној особини (*суви елеменаш, шермоелеменаш, нормални елеменаш, конценџрациони елеменџи*, итд.). Више елемената спојених међу собом назива се *батерија*. У француском се овај елеменат у физици назива *pile* (напр. *pile de Volta*, Волтин елеменат, *pile étalon*, нормални елеменат, *pile thermoélectrique*, термоелеменат итд.). Француска реч *pile* значи, између осталог, и стуб; понекад и Немци место речи елеменат употребљавају у овом значењу реч *Säule* (стуб), други пут ова реч код њих означава батерију. У новије време, нарочито писци који су свршили француске школе, место *галванског елеменџа* кажу *сџуб*. Нема разлога место одомаћеног термина, а који уз то има и своје историско оправдање, узимати други који је директан превод француске или немачке речи, већ, по нашем мишљењу, треба и даље у физици задржати код нас усвојени и одомаћени термин *галвански елеменаш*.

¹⁾ Н. језик V, 212 (1937).

24. — *Екситиран, екситован, побуђен*. — Када се динамомашина пушта у рад, мора се прво „екситирати“ (екситовати). Каже се да су атоми „екситирани“ (екситовани) у тзв. активираном стању. Немци често преводе ове изразе са *Anregung...*, *angeregtes Atom...* Неки наши писци преводе то буквално са *побуђен: побуђена машина(!), побуђен атом(!)*. Овакви термини не само да нису адекватни него су смешни и за стручњака и за лаика. Да су ти писци мало дубље размишљали о значењу наше речи *побудити*, као и о суштини горњих израза, никада не би направили тако немогуће термине; они би узели бар реч *потстаћи*, која је колико-толико ближа правом значењу. С друге стране, треба увек имати на уму да је преимућство страних речи у стручној терминологији баш у томе што имају одређена значења, даље што је највећи део таквих речи немогуће превести и, најзад, што се и код других народа са много развијенијим и већим терминолошким могућностима узимају за нове термине основе грчких и латинских речи.

Било је једно доба у другој половини 19-ог века када су неки народи (напр. у Аустро-Угарској Монархији: Чеси, Маџари и др.) преводили стране речи кујући место њих нове. Тако су Маџари превели и реч доктор, Чеси реч кристал итд. Неки наши писци стручних дела падају и сада у сличне погрешке. У такву су погрешку пали и творци горњих израза.

Реч „екситирати“ (фр. *exciter* од лат. *excitare*, нем. *aufregen*, *anregen*, *exzitieren*) значи иначе: побудити, потстаћи, покренути на нешто, раздражити, дражити итд. Каже се: *изазвано, раздражено стање* (код човека, животиње...); може се побудити, дражити, раздражити човек, животиња, нешто што је живо, али не и мртва ствар (напр. машина). У медицини су *ексцитанти* (*excitantia* sc. *re media*) лекови који потстичу, драже, који се дају за потстицање функција дисања, циркулације мозга, али је *ексцитанти* немогуће и непотребно преводити. Исто је тако немогуће и непотребно преводити *ексцитирана машина, екситирани атом, активирани молекули* и сл.

У вези с тим не треба рећи ни *побудна мрежица*, већ *контролна (командна), управљачка мрежица*, јер се њоме

контролише електронска струја (управља или командује електронском струјом) у електронским лампама.

25. — *Фазна разлика, фазни раскорак, фазни померај, помак*. — Код свих таласних кретања у физици говори се о фазној разлици (фр. *différence de phase*, енг. *the phase difference*, нем. *Phasendifferenz*). Тај термин је исправан са стручне и коректан са језичке стране. Он код читалаца одмах даје јасну претставу да је ту у питању разлика у фази, а шта је фаза код таласних кретања, то је тачно дефинисано.

Раскорак се у нашем језику употребљава једино у изразу *ићи у раскорак*, а то по Вуку значи ићи раскорачено тј. напр. као човек који има килу или слично. У пренесеном смислу значи радити нешто супротно од нечега. Дакле *раскорак*, и кад би се употребљавао у вези с другим речима, нема значење разлике, те је термин *фазни раскорак*, који понеки писци употребљавају, троструко некоректан: а) што се везана реч (у фрази, идиоматски) употребљава као научни термин, б) што јој је дато значење које нема ни у правом ни у пренесеном смислу и в) што ничим не потсећа на оно што треба да значи.

Иако се реч *померај* не налази ни у једном речнику, она је са језичке стране потпуно исправна јер је изведена наставком *-ај*, као што се изводе многе именице како од свршених тако и од несвршених глагола (напр. *залогај* — залагати се, *уздисај* — уздисати, *случај* — случити се, *намештај* — намештати, *догађај* — догађати се, *окршај* — окршити се, *осећај* — осећати итд.). Овај новостворени назив, *фазни померај*, ипак нема преимућства ни у ком погледу над одомаћеним термином *фазна разлика*, а кад би се подвргао дубљој анализи, имао би више слабих страна од претходног.

Помак се не говори ни у народу, нити се налази као писана реч. Њу је сковао Шулек (од *помицаши*) за немачку реч *Rücken, Verückung*. Према ARj. она није ушла у књижевност, а, према нашем мишљењу, још мање има смисла и сам покушај да се уводи као стручни термин.

У немачком и француском поред наведених термина употребљавају се још: нем. Phasenverschiebung и фр. *deplacement de phase, dephasage*, па су према њима направљена и код нас, иако без потребе, ова два последња назива (фазни померај, фазни потомак).

26. — *Струјомер, бројило, бројач*. — Апарат који показује број киловатчасова утрошене електричне енергије назват је код нас *струјомер* (сат за струју). Немачки се то назива: *Stromzeiger, Stromuhr, Stromzähler* или општим именом *Zählapparat* (фр. *compteur électrique*). Ми смо немачко — *messer* у сложеним речима (напр. *Gasmesser*), превели са *-мер*: *гасомер, водомер, струјомер*.... Овакав начин грађења сложеница је с језичке стране правилан, јер се реч *-мер* не говори за себе, а изведена је од *мериши*. Поред тога у физици је усвојен термин *бројач* (електронски бројач, напр. Гајгер-Милеров бројач). И овај термин је потпуно исправан у сваком погледу, јер *бројач* означава човека који броји и апарат којим се на неки начин то врши [упореди: *бријач, резач* и др. речи које означавају човека који брије (берберин) и оруђе којим се брије (бријаћу бритву), човека који нешто реже или урезује и оно чиме се нешто реже или зарезује (напр. разне направе за зарезивање писаљке)]. Направљена је и реч *бројило*, која треба да замени термин *струјомер*, а можда и *бројач*.

Овде желимо да учинимо једну општу напомену. Термин за неки апарат ретко може да тачно означава праву намену, он само једним својим делом треба да потсећа на то, јер се иначе и у науци и у пракси посебно објашњава принцип сваког апарата и све остале појединости према циљу коме је намењен.

Обичан потрошач електричне енергије најчешће не зна ни за електричну енергију, ни како се она мери, али зна да за струју плаћа онолико колико се нађе на струјомеру да је потрошио струје. Каже се: много је потрошио струје овога месеца, поскупила је струја итд.

Обе речи *струјомер* и *бројач* испуњавају све услове добрих термина, те је *бројило* непотребно и сувишно као стручни назив, иако језички није неисправна.

27. — *Аморџизоване сџрује, пригушене сџрује, умирљиве сџрује.* — Међу неуспеле покушаје да се одомаћени термин, у овом случају *аморџизована* или *пригушена сџруја*, замени другим спада и овај (*умирљива сџруја*).

Умирити некога значи учинити га мирним, а умирљив би значео онај који се може умирити. Наравно умирују се жива бића, па преносно и оно што може да се креће, да се разбесни (море, ветар, у хемији — бурна реакција), али се не може рећи, или се бар не каже: умирљив човек, умирљив коњ, умирљиво море, умирљива реакција, па се исто тако не може рећи ни за електричну струју да је умирљива¹⁾. Стога треба задржати ранији термин: *аморџизване сџрује* или, према немачком, *пригушене сџрује*.

28. — *Дужни метар, просџорни метар.* — Метар је јединица за дужину и то се учи, почев од нижих разреда основне школе, у свим средњим и стручним школама. И кад се каже *метар*, то је јасно за свакога да се ту мисли само на дужину, а ако је у питању површина, онда је ту јединица *квадражни метар*, а за запремину *кубни метар*. Ове су јединице одавно постале међународне. Овде се с правом поставља питање, зашто у свим школама учити једне јединице за мере, а употребљавати ван школе друге изразе за те исте мере!

Назив *просџорни метар* направљен је према немачком *Raum meter*, који се употребљава у шумарству и трговини или промету дрветом. Међутим, непотребно је правити разлику између кубног метра дрвета (коцка $1 \times 1 \times 1 m$ истесана од једног комада дрвета) и кубног метра напр. сложених цепаница између којих морају постојати шупљине, јер је у овом случају немогуће сложити дрво без шупљина.

29. — *Магнетизам, магнетисаши, магнетисање, магнетичан, магнетисти, магнетење.* — У свом уџбенику физике (1851) В. Марјановић је први ударио основ нашој физичкој номенклатури и терминологији ослањајући се на народни

¹⁾ Каже се: *умирљиве речи, умирљива мисао* (С овом умирљивом мишљу... М. Ђ. Глишић, Рат и мир од Толстоја, I, 372); *умирљиво осећање, умирљиво погледаши* и сл. У овом случају *умирљив* значи онај који умирује, онај што умирује.

језик и на дух нашега језика. Ђ. Даничић¹⁾ (1852) приказујући тај уџбеник, каже да су нове речи „тако начињене да се њима народне ријечи примивши их у своје друштво поносити могу“, па мало даље наставља: „Осим свега поменутога особито су нас обрадовале и ове ријечи: *магнетисаши*, *електрисаши*, *кристалисаши*, *оксидисаши*, *фосфорисаши*, *поларисаши*, *неутралисаши*, *балзамисаши*, *карактерисаши* итд.; ријечи које нам је ова књига прва донијела, и које, ако им форма и није чисто српска, ипак су нам много ближе него латинско-немачке *магнетизираши* итд.; српски би може бити најчистије било *магнетшии* итд.“²⁾ То је било равно пре сто година и речи: *магнетисаши*, *намагнетисаши*, *размагнетисаши*, *магнетисање*... од тога доба стално се употребљавају. У најновије време³⁾ направљене су речи: *магнећење*, *магнетшии*, *магнећен*, *магнетшност*... Ови су нам неологизми, по моме мишљењу, непотребни и сувишни. Даничић је још у оно доба с пуно обзира само напоменуо да би српски може бити најчистије било рећи *магнетшии*, и он од те напомене није ишао даље. Даничићево „најчистије“ значи, било би најправилније ако је такве облике могућно извести од позајмљених речи. Наравно те су речи већ одомаћене као и наставци којима су изведене, те захтев за њихову замену спада у пуризам који ја не сматрам оправданим, већ сасвим излишним.

За минерале који могу имати магнетне особине створио је још Ј. Панчић придев *магнетичан* (према лат. *magneticus*: нем. *magnetisch*, фр. *magnetique*), и одатле извео именицу *магнетичност*. Све магнетне појаве и наука о тим појавама назива се *магнетизам*. Неки писци место ове интернационалне речи употребљавају реч *магнетшност* заборављајући при томе да та два појма имају различно значење и да речи на *-изам* постоје у свим језицима, с незнатним променама према духу језика, па и у нашем језику. Замењивати овај наставак нашим ничему не води, утолико пре што се то у највећем броју случајева не може ни учинити. Стога мислимо да као термин треба и даље задржати реч *магнетизам*.

¹⁾ САН *Ситнији сјиси Ђ. Даничића* I, 151 (1925), Сремски Карловци.

²⁾ Курзив ових речи из Даничићевог текста је пишчев.

³⁾ *Наш језик* н. с. III, 46 (1951).

Као што се речима *магнетност* и *магнетичност* покушава да замени реч *магнетизам*, слично се чини да се и реч *електрициџет* замени речју *електричност*. Наш први термин *електрика* добио је у току времена уже значење (упалити електрику, платити електрику итд.), а за науку о свим електричним појавама узета је међународна реч *електрициџет* (нем. *Elektrizität*, фр. *électricité*, енгл. *electricity*, руски *электричество*).

Реч *електричност*, као и магнетичност, могла би означавати особину тела да могу бити *електрична*, да се могу наелектрисати и сл., а никако оно што је првобитно значила електрика, а сада електрицитет¹⁾.

30. — *Магнетски улив, флукс*. — У електромагнетизму употребљава се реч *флукс*, која као термин означава специјалну величину: *магнетски флукс*, *електрични флукс*, а апарат којим се мери магнетски флукс назива се *флуксметар*. У новије време неки писци место тога пишу *магнетски, електрични улив*.

Реч *улив* узета је из чешког (*vplýv*) и значи *утицај* (нем. *Einfluss*), те према Т. Маретићу (Јез. савјетник) не може поднети, јер наш глагол упливати значи *hineinschwimmen* а не *einfließen*. Према Љ. Стојановићу²⁾ та реч је код нас више изишла из употребе. Независно од тога, та реч по свом значењу не одговара страној речи *flux*.

За исти појам наши математичари увели су термин *прошцање* (*прошцање вектора*). Стога по нашем мишљењу треба задржати и даље страну реч *флукс* (*флуксметар*) или усвојити математички термин *прошцање*.

Речју *улив* покушано је³⁾ да се замени међународни термин *индукција* (инфлуенца), а све изведене речи (*индуковаши*, *индуктор*, *индукт*) кованицама: *уливиши*, *уливник*, *уливљеник*.

Поменуто је да реч *улив* није добра, па, према томе, не ваљају ни адјектив *уливан* ни глагол *уливисаши* (в. Маретић,

¹⁾ Његош је направио и реч *електризам*: Прекаљена искушењем душа | рани т'јело огњем електризма, ... Горски вијенац, стих 2325.

²⁾ В. Наш језик V, 121 (1937).

³⁾ В. В. Петровић, *Основи електротехнике* II. 146 и даље (1941).

ЈС), а ове две изведене речи једино и постоје у нашем језику. Наставак *-исаши*, који је узет из грчког, не може се заменити, и не треба га ни замењивати у већ одомаћеним речима (напр.: мирисати, манисати, мајстрисати, регулисати итд.), па то исто важи и за *ућливисаши*, уколико би било потребно да се ова реч и даље задржи.

Предложена замена не може доћи у обзир из ових разлога:

1) што у овом случају нема никакве потребе за новим термином;

2) што се међународна реч, која је већ одомаћена, не само у физичким већ и у другим наукама (*индукција* и *дедукција*, *индуктиван* и *дедуктиван* итд.) хоће да замени новом;

3) што је замена која се предлаже такође страна реч;

4) што та страна реч друго значи, а из ње се не може ни наслутити значење које јој се придаје, те би се, ако се пође овим путем, свака друга реч могла предлагати као термин;

5) што изведене речи од *ућлив*: *ућливиши*, *ућливник*, *ућливљен*, *ућливљеник* остављају на свакога ко их први пут чује или прочита осећај рђавих и неразумљивих кованица, туђих нашем језику.

Овакви термини унапред су осуђени на неуспех, и слични покушаји могу једино послужити као пример како не треба поступати при грађењу нових место ранијих термина.

— Наставиће се —

В. М. Мићовић